

Ks. PAWEŁ BRUDEK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Wydział Nauk Społecznych

Instytut Psychologii

Ks. GRZEGORZ CIUŁA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Teologiczny

HIERARCHIA WARTOŚCI A SATYSFAKCJA ZE ZWIĄZKU MAŁŻEŃSKIEGO U OSÓB W OKRESIE PÓŹNEJ DOROSŁOŚCI

VALUE HIERARCHY AND MARITAL SATISFACTION IN LATE ADULTHOOD

ABSTRACT

Zagadnienie satysfakcji z małżeństwa cieszy się dziś dużym zainteresowaniem psychologów. Dotychczasowe badania prowadzone w tym obszarze dotyczą przede wszystkim małżonków w okresie wczesnej i średniej dorosłości. Wciąż natomiast niewiele jest badań poświęconych uwarunkowaniom powodzenia małżeńskiego w fazie późnej dorosłości. Tymczasem właśnie starość może stać się „złotym okresem” małżeńskiego życia. Celem artykułu jest zatem udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy istnieją powiązania między strukturą wartości a satysfakcją z małżeństwa w okresie późnej dorosłości. Dla realizacji tego celu przeprowadzono badania, którymi objęto 120 osób (60 małżeństw) w wieku od 60 do 75 lat. Pomiaru jakości relacji małżeńskiej dokonano za pomocą Kwestionariusza Dobranego Małżeństwa M. Plopy. Za pomocą Skali Wartości Schelerowskich w adaptacji P. Brzozowskiego scharakteryzowano hierarchię wartości badanych osób. Zgodnie z oczekiwaniami wykazano, iż system wartości pozostaje w statystycznie istotnym związku z satysfakcją z małżeństwa.

The issue of marital satisfaction arouses today great interest of psychologists. The research that has been carried out in this area has related primarily to spouses in early and middle adulthood. But there are still few studies on the determinants of success in the late phase of marital adulthood. Meanwhile, it is the old age that can be the “golden age” of married life. The purpose of this article is therefore to answer the question if there is any relation between the value hierarchy and the marital satisfaction in late adulthood. To achieve this goal, a study was conducted on 120 people (60 couples) aged 60 to 75. The quality of marriage relationship was examined by means of M. Plopa Marriage Questionnaire. Thanks to Scheler's Scale of Values in adaptation of P. Brzozowski we have been able to characterize the hierarchy of values of the questioned couples. As expected, the system of values remains in a statistically significant relation to marital satisfaction.

Zarówno w debacie społecznej, jak też w badaniach naukowych z różnych dziedzin analizowane jest zagadnienie starości. Bywa, że o starości mówi się w kontekście przemian demograficznych. W teologii moralnej stawiane jest pytanie dotyczące wpływu przemian zachodzących w człowieku w okresie późnej dorosłości na czyn ludzki. Z kolei z psychologicznego punktu widzenia starość może być postrzegana nie tylko jako finalny etap życia, ale przede wszystkim jako ostatnia szansa rozwojowa¹. Oznacza to, że okres starości, z jednej strony, wiąże się z nieuchronną utratą cenionych wartości, z drugiej zaś – z realizacją specyficznych potencjalności oraz podejmowaniem nowych wyzwań. Niezwykle interesujące jest spojrzenie na tę kwestię w kontekście życia małżeńskiego. Na płaszczyźnie życia małżeńskiego jednym z najistotniejszych wyzwań, w obliczu którego stają mężczyźni i kobiety w podeszłym wieku, jest czynne zaangażowanie się w to, aby – jak zauważa M. Braun-Gałkowska – „na nowo przeżywać swoją miłość, która jest inna niż w dniu ślubu, ale zarazem głębsza i szerzej otwarta na świat”². Opierając się na doniesieniach z badań, należy uznać, iż pomocnym w podjęciu tego wyzwania może być preferowany przez małżonków system wartości³. W obrębie psychologii wartości są interpretowane w kategoriach pożądaných i ponadsytuacyjnych celów, zmieniających się w zakresie ważności i spełniających rolę przewodnich zasad życia. Stanowiąc integralny element psychiki ludzkiej, wartości stają się podstawą do oceny tak własnej osoby, jak i podejmowanych działań, innych ludzi czy zachodzących zdarzeń⁴. Uznana i przyjęta przez osobę struktura wartości, w zakresie treści i ważności, nie posiada charakteru absolutnego i zmienia się na przestrzeni życia. Wchodzenie w okres późnej dorosłości pociąga za sobą potrzebę rekonstrukcji i swoistej rewitalizacji preferowanego do tej pory systemu wartości⁵. Wobec powyższego można uznać, iż przewartościowania dokonujące się w obszarze preferencji aksjologicznych małżonków nie pozostają bez związku z jakością tworzonej przez nich relacji małżeńskiej. Celem niniejszego artykułu jest zatem udzielenie odpowiedzi na pytanie: czy istnieją powiązania między strukturą wartości a satysfakcją z małżeństwa w okresie późnej dorosłości?

1. Psychologiczne uwarunkowania satysfakcji z małżeństwa w okresie późnej dorosłości

Problematyka jakości relacji małżeńskiej od kilkudziesięciu lat stanowi jeden z ważniejszych obszarów badawczych, intensywnie eksplorowanych przez

¹ Por. M. Straś-Romanowska, *Późna dorosłość*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, red. J. Trempała, Warszawa 2011, s. 326.

² M. Braun-Gałkowska, *Nowe role społeczne ludzi starych*, w: *Starzenie się a satysfakcja z życia*, red. S. Steuden, M. Marczyk, Lublin 2006, s. 194.

³ Por. M. Plopa, *Psychologia rodziny. Teoria i badania*, Kraków 2008, s. 174-176.

⁴ Por. S.H. Schwartz, *Value priorities and behavior: Applying a theory of integrated value systems*, w: *The psychology of values: The Ontario symposium. Volume 8*, red. C. Seligman, J. Olson, M.P. Zanna, Mahwah – New Jersey 1996, s. 1-24.

⁵ Por. T. Ożóg, *O kilku rzeczach istotnych dla późnej dorosłości*, w: *Starzenie się...*, s. 79-82.

przedstawicielei nauk społecznych. Także na gruncie psychologii zagadnienie to posiada swe bogate opracowanie⁶. Należy jednak podkreślić, że realizowane dotychczas projekty badawcze w zdecydowanej większości dotyczyły małżonków w okresie wczesnej i średniej dorosłości⁷. W efekcie można dostrzec dziś wyraźny brak badań poświęconych uwarunkowaniom szczęścia małżeńskiego na etapie późnej dorosłości⁸. Powodów ujawniających konieczność podjęcia poszukiwań predyktorów powodzenia małżeństwa, charakterystycznych dla ostatniej fazy wspólnego życia, jest niewątpliwie wiele. Wśród nich co najmniej dwa uznać należy za najistotniejsze.

Po pierwsze, współcześnie jesteśmy świadkami dynamicznych zmian demograficznych o charakterze globalnym związanych z faktem starzenia się społeczeństw oraz wydłużania się życia ludzkiego⁹. Badacze szacują, iż w 2020 roku liczba ludzi starych osiągnie blisko 30% całej populacji¹⁰. Można zatem przewidywać, iż w nadchodzących latach zwiększy się również populacja małżonków po 60. roku życia. Wobec powyższego, zarówno z poznawczego, jak i z praktycznego punktu widzenia pytanie o uwarunkowania satysfakcji z małżeństwa w fazie starości staje się ważne i domaga się empirycznej weryfikacji. Naukowy status tego pytania jest jeszcze bardziej oczywisty w kontekście literatury przedmiotu, która dowodzi, iż zadowolenie z małżeństwa stanowi jeden z istotnych wymiarów dobrostanu

⁶ Por. B. Jankowiak, *Problematyka, jakości i trwałości relacji małżeńskich w teorii i badaniach*, Przegląd Terapeutyczny 3 (2007), s. 1-25.

⁷ Por. H. Elżanowska, *Skala Powodzenia Małżeństwa w badaniach prowadzonych pod kierunkiem Profesor Marii Braun-Galkowskiej*, w: *Dalej w tę samą stronę. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesor Marii Braun-Galkowskiej*, red. I. Ulfik-Jaworska, A. Gała, Lublin 2012, s. 61-87; M. Plopa, *Psychologia rodziny...*; S. Billingsley, L. Mee-Gaik, J. Caron, A. Harris, R. Canada, *Historical Overview of Criteria for Marital and Family Success*, Family Therapy 32,1 (2005), s. 1-14; M.K. DeGenova, F.P. Rice, *Intimate Relationships, Marriages and Family*, Boston 2002; B.R. Karney, T.N. Bradbury, *The longitudinal course of marital quality and stability: A review of theory, method, and research*, Psychological Bulletin 118,1 (1995), s. 3-34; R.E. Heyman, S.L. Sayers, A.S. Bellack, *Global Marital Satisfaction Versus Marital Adjustment: An Empirical Comparison of Three Measures*, Journal of Family Psychology 8,4 (1994), s. 432-446; M. Braun-Galkowska, *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Lublin 1992; J. Rostowski, *Zarys psychologii małżeństwa. Psychologiczne uwarunkowania dobrego związku małżeńskiego*, Warszawa 1987; B.E. Aguirre, P. Kirwan, *Marriage order and the quality and stability of marital relationships: A test of Lewis and Spanier's theory*, Journal of Comparative Family Studies 17,3 (1986), s. 247-276; M. Braun-Galkowska, *Miłość aktywna: psychiczne uwarunkowania powodzenia małżeństwa*, Warszawa 1985; R.A. Lewis, G.B. Spanier, *Marital Quality: A Review of the Seventies*, Journal of the Marriage and the Family 42,4 (1980), s. 825-839.

⁸ Por. S.N. Haynes, F.J. Floyd, C. Lemsky, E. Rogers, D. Winemiller, N. Heilman, M. Werle, T. Murphy, L. Cardone, *The Marital Satisfaction Questionnaire for Older Persons*, Journal of Family Issues 16 (1992), s. 693-721.

⁹ Por. P. Czekanowski, *Spoleczne aspekty starzenia się ludności w Polsce. Perspektywa socjologii starości*, Gdańsk 2012, s. 18-20; I. Batljan, M. Lagergren, M. Thorslund, *Population ageing in Sweden: the effect of change in educational composition on the future number of older people suffering severe ill-health*, European Journal of Ageing 6,3 (2009), s. 201-211.

¹⁰ Por. S. Steuden, *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa 2011, s. 15-18.

psychicznego człowieka¹¹. Prawidłowość ta dotyczy również małżonków pozostających na etapie późnej dorosłości. Istnieją badania, których wyniki ujawniają istotne związki między jakością relacji małżeńskiej seniorów a jakością ich życia, poczuciem szczęścia oraz poziomem zdrowia psychicznego i fizycznego¹².

Po drugie, zgodnie z założeniami psychologii *life-span* rozwój ontogenetyczny człowieka dokonuje się w każdym okresie jego życia¹³. Specyfika zmian rozwojowych pojawiających się w fazie późnej dorosłości wyraża się, z jednej strony, wzrostem lub wyższą jakością w zakresie określonych właściwości psychicznych jednostki, z drugiej zaś – procesami regresyjnymi, co uwidacznia się szczególnie wyraźnie w wymiarze fizycznego i poznawczego funkcjonowania osób w wieku senioralnym¹⁴. Chodzi przy tym zarówno o całą grupę zaburzeń charakterystycznych dla omawianego okresu życia ludzkiego, jak również o pewne znamienne cechy określane jako psychika starcza¹⁵. W takim ujęciu starość może być postrzegana jako czas wielopłaszczyznowych i wielokierunkowych przeobrażeń, obserwowanych na płaszczyźnie życia psychicznego jednostki¹⁶. Charakterystyczny dla fazy późnej dorosłości kontekst transformacji rozwojowych w odniesieniu do jakości relacji małżeńskiej implikuje konieczność indywidualnego podejścia do małżonków przekraczających próg starości i poszukiwania unikatowych dla tego okresu czynników, mogących pozostawać w związku z poczuciem zadowolenia z małżeństwa.

Wśród tych czynników za jeden z najistotniejszych uznać należy mądrość (*wisdom*), wynikającą z życiowego doświadczenia. W przekonaniu M. Ardelta – czołowej badaczki w zakresie mądrości ludzi starszych – mądrość to konstrukt psychiczny złożony z trzech integralnie powiązanych ze sobą wymiarów: poznawczego, refleksyjnego i uczuciowego¹⁷. Powinna ona być rozumiana jako osobowościowa właściwość jednostki, która może wzrastać wraz z wiekiem¹⁸. W takim ujęciu mądrość pozostaje w pozytywnym związku ze zdrowiem fizycznym,

¹¹ Por. T. Rostowska, *Małżeństwo, rodzina, praca a jakość życia*, Kraków 2009, s. 132-139.

¹² Por. H. Brenner, H. Mollenkopf, D. Rothenbacher, C. Rott, H.W. Wahl, *The Many Faces of Health, Competence and Well-Being in Old Age. Integrating Epidemiological, Psychological and Social Perspectives*, Dordrecht 2006.

¹³ Por. P.B. Baltes, H.W. Reese, L.P. Lipsitt, *Life-span developmental psychology*, Annual Review of Psychology 31,1 (1980), s. 65-110.

¹⁴ Por. P. Oleś, *Psychologia człowieka dorosłego*, Warszawa 2012, s. 20; U. Lindenberger, F.M. Reischies, *Limits and Potentials of Intellectual Functioning in Old Age*, w: *The Berlin Aging Study. Aging from 70 to 100*, red. P.B. Baltes, K.U. Mayer, Cambridge 2001, s. 329-359; M. Marsiske, J. Delius, I. Maas, U. Lindenberger, H. Scherer, C. Tesch-Romer, *Sensory systems in old age*, w: *The Berlin Aging Study...*, s. 360-383.

¹⁵ Por. A. Bilikiewicz, *Starzenie się i zaburzenia psychiczne wieku podeszłego (problemy psychogeriatry)*, w: tegoż, *Psychiatria. Podręcznik dla studentów medycyny*, Warszawa 1998, s. 383.

¹⁶ Por. M. Straś-Romanowska, *Późna dorosłość*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, red. J. Trempała, Warszawa 2011, s. 326.

¹⁷ Por. M. Ardelta, *Empirical assessment of a three-dimensional wisdom scale*, Research on Aging 25,3 (2003), s. 275-324; też, *Wisdom and life satisfaction in old age*, Journal of Gerontology: Psychological Sciences 52B,1 (1997), s. 15-27.

¹⁸ Por. też, *Are older adults wiser than college students? A comparison of two age cohorts*, Journal of Adult Development 17,4 (2010), s. 193-207.

zadowoleniem z życia oraz relacjami rodzinnymi¹⁹. Ponadto stanowi ona ważny zasób w radzeniu sobie z trudnościami oraz kryzysami życia²⁰. W okresie starości pojawiające się kryzysy związane są przede wszystkim z doświadczeniem utraty cenionych wartości²¹. W ich następstwie bardzo często osoba zmuszona jest do dokonania istotnych przewartościowań w zakresie różnych aspektów życia, co nie pozostaje bez znaczenia dla powodzenia małżeństwa²². Wreszcie mądrość w literaturze przedmiotu utożsamiana jest do pewnego stopnia z dojrzałością osobowościową²³. Ta zaś stanowi jeden z najważniejszych korelatów udanego małżeńskiego życia²⁴.

Kolejnym ważnym predyktorem powodzenia związku w okresie wczesnej starości wydaje się być globalna ocena życia, dokonywana najczęściej przez ludzi starszych, określana w psychologii mianem bilansu życiowego (*life outcome*)²⁵. Zgodnie z opinią P. Olesia, bilans życia „to całościowe podsumowanie, w jakim stopniu życie było udane, sensowne i szczęśliwe. Obejmuje on zatem z jednej strony wszystko to, co człowiek jest skłonny określić jako wartościowe dokonania życiowe, korzystne wydarzenia oraz jako to, co dawało poczucie szczęścia i jakości życia; a z drugiej strony – porażki, negatywne i trudne wydarzenia, cierpienie, krzywdy zaznane i wyrządzone innym, niespełnione pragnienia i cele oraz to, co przygnębiało, załamywało i odbierało radość życia”²⁶. Bilans życiowy dotyczy różnych obszarów życia. Niewątpliwie, dla osób pozostających w związku małżeńskim jednym z tych obszarów, o ile nie najważniejszym, jest to wszystko, co

¹⁹ Por. też, *Wisdom and life...*, s. 15-27; też, *Antecedents and effects of wisdom in old age: A longitudinal perspective on aging well*, *Research on Aging* 22,4 (2010), s. 360-394.

²⁰ Por. też, *How wise people cope with crises and obstacles in life*, *Revision: A Journal of Consciousness and Transformation* 28,1 (2005), s. 7-19.

²¹ Por. M. Straś-Romanowska, *Późna dorosłość. Wiek starzenia się*, w: *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2007, s. 266-268

²² Por. P. Brudek, *Kryzys w wartościowaniu a jakość relacji małżeńskiej w okresie późnej dorosłości*, w: *Oblicza kryzysu współczesnego człowieka*, red. M. Majorczyk, J. Deręgowska, J. Świątkiewicz, Poznań 2012, s. 86-108.

²³ Por. P. Oleś, *Psychologia człowieka...*, s. 268-271; Z. Pietrański, *Mądrość czyli świetne wyposażenie umysłu*, Warszawa 2001, s. 78-81.

²⁴ Por. T. Rostowska, *Małżeństwo, rodzina...*, s. 139; S. Steuden, *Kryzys małżeństwa i rodziny – wybrane czynniki ryzyka i niepowodzenia*, w: *Gaudium in litteris: Księga Jubileuszowa ku czci Księdza Arcybiskupa Profesora Stanisława Wielgusa*, red. S. Janeczek, W. Bajor, M. Maciołek, Lublin 2009, s. 979-996; M. Braun-Gałkowska, *Psychologia domowa*, Lublin 2008, s. 100-103; S. Steuden, *Psychologiczne aspekty dojrzałości do zawarcia małżeństwa*, w: *Wychowanie do życia w rodzinie. Drogi i bezdroża*, red. G. Witaszek, R. Podpora, Lublin 1996, s. 113-136; też, *Osobowościowe uwarunkowania niepowodzenia w małżeństwie*, w: *Małżeństwo – przymierze miłości*, red. J. Misiurek, W. Słomka, Lublin 1995, s. 199-212.

²⁵ Por. W. Fidecki, M. Wysokiński, I. Wrońska, L. Walas, Z. Sienkiewicz, *Jakość życia osób starszych ze środowiska wiejskiego objętych opieką długoterminową*, *Problemy Higieny i Epidemiologii* 92,2 (2011), s. 221-225; Instytut Rozwoju Służb Społecznych, *Raport. Instytucje wobec potrzeb osób starszych*, Warszawa 2010, s. 38-39; P. Izdebski, A. Polak, *Bilans życia i poczucie koherencji osób starszych w zależności od ich aktualnej sytuacji życiowej*, *Gerontologia Polska* 13,3 (2005), s. 188-194.

²⁶ P. Oleś, *Psychologia człowieka...*, s. 273.

składało się na dotychczasowe życie małżeńskie i rodzinne. Stąd można przypuszczać, że w zależności od finalnego efektu jego retrospektywnej ewaluacji w znacznej mierze zależeć będzie ostateczna ocena tego, w jakim stopniu życie we dwoje można uznać za udane²⁷. Treść bilansu życiowego, także w aspekcie małżeńsko-rodzinnym, implikuje więc przyjęcie określonej postawy – pozytywnej bądź negatywnej – wobec siebie, ludzi uznawanych za najbliższych (męża, żony, dzieci, wnuków) oraz własnej przyszłości²⁸. Warto w tym miejscu podkreślić, iż istotną rolę w określeniu charakteru bilansu życiowego odgrywa preferowany przez małżonków system wartości²⁹. Wypływa to zapewne z faktu, iż, jak zauważa A. Zych, „system uznawanych wartości kształtuje tę strefę odczuć, preferencji i zachowań, która pozostaje w komplementarnym związku z postawami ludzkimi wobec życia. Życia, w którym starość jest naturalną jego fazą, na tyle jednak odmienną od wcześniejszych, że bogatszą w doświadczenia, bardziej refleksyjną, zdystansowaną od rzeczywistości, a zarazem i w większej mierze nacechowaną obiektywizmem formułowanych deklaracji, ocen i opinii”^{29, 30}.

Wobec powyższego należy uznać, iż wśród podmiotowych uwarunkowań satysfakcji z małżeństwa w okresie późnej dorosłości znaczącą rolę odgrywa także uznawana przez małżonków hierarchia wartości³¹. Wkraczanie w etap starzenia się i starości nieuchronnie wiąże się bowiem ze zmianą dotychczasowych życiowych priorytetów³². Pociąga to za sobą szereg przeobrażeń w strukturze cenionych wartości. Na pierwszym planie ujawniają się kategorie związane z mądrością, rodziną czy wyznawanym światopoglądem. Mniej istotne stają się natomiast wartości odnoszące się do siły, urody oraz osiągniętych sukcesów³³. Transformacje aksjologiczne dokonujące się w tak zwanej jesieni życia powodują, iż „człowiek starszy, ograniczając swe kontakty ze światem zewnętrznym, skierowuje się ku swemu wnętrzu, a dzięki temu rozwija je”³⁴. Stąd też w przypadku seniorów zdecydowanie większą rolę w postrzeganiu i ocenie rzeczywistości oraz własnego życia zaczyna odgrywać perspektywa związana z duchowością i religijnością³⁵. Badania D. Kroka wykazały istnienie licznych związków pomiędzy religijnością człowieka a przyjmowanym przez niego systemem

²⁷ Por. M. Susułowska, *Psychologia starzenia się i starości*, Warszawa 1989, s. 315-319.

²⁸ Por. S. Steuden, *Psychologia starzenia się...*, s. 112-113.

²⁹ Por. M. Susułowska, *Psychologia starzenia się...*, s. 325-326.

³⁰ A. Zych, *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Katowice 1999, s. 78-79.

³¹ Por. A. Kowgier, *Życie intymno-emocjonalne osób starszych*, Kraków 2010, s. 92-98.

³² Por. J. Janiszewska-Rain, *Okres późnej dorosłości. Jak rozpoznać potencjał ludzi w wieku podeszłym?*, w: *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, red. A.I. Brzezińska, Gdańsk 2005, s. 609-612.

³³ Por. K. Gajewska, *Hierarchia wartości a poczucie własnej godności u słuchaczy Lubelskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku*, w: *Starzenie się z godnością*, red. S. Steuden, M. Stanowska, K. Janowski, Lublin 2011, s. 115-130; S. Steuden, *Rozważania o godności z perspektywy człowieka w okresie starzenia się*, w: *Starzenie się i satysfakcja...*, s. 17-27.

³⁴ T. Kukułowicz, *Jakim wartościom poświęca się współczesny stary człowiek*, w: *Starzenie się i satysfakcja...*, s. 202.

³⁵ Por. L. Tornstam, *Maturing into Gerotranscendence*, *The Journal of Transpersonal Psychology* 43,2 (2011), s. 166-180.

wartości³⁶. Dojrzała religijność zakłada komplementarność postępowania z przekonaniem wynikającym z wiary. W opinii A. Püttmanna, przekonania religijne znacząco wpływają na sposób myślenia, odczuwania i postępowania człowieka³⁷. Można zatem wnosić, iż małżonkowie kierujący się we wspólnym życiu na przykład chrześcijańskim systemem wartości, stojącym na straży nierozzerwalności i trwałości małżeństwa, w większym stopniu cieszą się satysfakcją z małżeństwa, aniżeli osoby, dla których religia i związane z nią normy moralnego postępowania nie posiadają większego znaczenia³⁸. Z wiary bowiem wyrasta postulat permanentnej troski o zachowanie bliskości pomiędzy małżonkami³⁹, która stanowi jeden z głównych wymiarów zadowolenia małżeńskiego⁴⁰. Religijność, poprzez bezpośrednie odniesienie do świata wartości, stanowi również cenną pomoc w poszukiwaniu sensu egzystencji. Interpretowanie własnego życia i działania w odniesieniu do religijnego systemu pojęć umożliwia dostrzeżenie głębszego znaczenia bolesnych i trudnych wydarzeń⁴¹. Szczególnego znaczenia nabiera w tym względzie idea powołania, obecna na gruncie teologii, a także w świadomości osób kształtujących swe życie w oparciu o wartości religijne⁴². Ta sensotwórcza rola religijnego systemu znaczeń wiąże się z powodzeniem związku. Małżeńskie życie, zwłaszcza na ostatnim jego etapie, nie jest przecież wolne od sytuacji trudnych, którym małżonkowie zmuszeni są stawić czoła⁴³. Z punktu widzenia psychologii, religia jawi się tutaj jako narzędzie uzyskiwania znaczenia i oferuje małżonkom różnorodne sposoby odzyskiwania kontroli nad własnym życiem w sytuacji pojawiających się niedogodności⁴⁴. Wydaje się zatem, że religijność małżonków i związany z nią określony system wartości stanowią istotny czynnik satysfakcji z małżeństwa.

2. Strategia badań własnych

W niniejszej pracy zostało podjęte zagadnienie satysfakcji ze związku małżeńskiego u osób w okresie późnej dorosłości. Przedmiotem szczegółowych analiz uczyniono wzajemne powiązania pomiędzy zadowoleniem z małżeństwa a posiadaną przez małżonków hierarchią wartości. W ocenie satysfakcji małżeńskiej,

³⁶ Por. D. Krok, *System wartości a poznawcze i społeczne wymiary religijności*, Roczniki Psychologiczne 13,2 (2010), s. 161-182.

³⁷ Por. A. Püttmann, *Ludzkie społeczeństwo bez Boga*, Listy do Europy 37,2 (2009), s. 1-3.

³⁸ Por. M. Braun-Gałkowska, *Psychologia...*, s. 124-127.

³⁹ Por. też, *Zaprosili także Jezusa. Konferencje przedmałżeńskie*, Lublin 2009, s. 207-224.

⁴⁰ Por. M. Płopa, *Więzi w małżeństwie i w rodzinie. Metody badań*, Kraków 2007, s. 69-68.

⁴¹ Por. D. Krok, *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*, Opole 2009, s. 145-150.

⁴² Por. J. Nagórny, *Antropologia moralna*, w: Jan Paweł II. *Encyklopedia nauczania moralnego*, red. J. Nagórny, K. Jezyna, Radom 2005, s. 59.

⁴³ Por. S.T. Charles, L.L. Carstensen, *Marriage in Old Age*, w: *Inside the American Couple. New Thinking – New Challenges*, red. M. Yalom, L.L. Carstensen, London 2002, s. 246-251.

⁴⁴ Por. K.I. Pargament, G.G. Ano, A.B. Wachholtz, *The Religious Dimension of Coping: Advances in Theory, Research, and Practice*, w: *Handbook of The Psychology of Religion and Spirituality*, red. R.F. Paloutzian, C.L. Park, New York – London 2005, s. 479-495.

bazując na koncepcji J. Rostowskiego i M. Plopy, uwzględniono satysfakcję z bliskiej relacji z partnerem, brak rozczarowania z małżeństwa, satysfakcję związaną z poczuciem realizacji siebie w związku małżeńskim oraz satysfakcję wynikającą ze zgodności partnerów w zakresie realizacji celów małżeńskich i rodzinnych⁴⁵. Preferencje aksjologiczne małżonków, odwołując się do obiektywnej teorii wartości M. Schelera, określono w oparciu o ocenę podobieństwa wartości subiektywnych do obiektywnego i idealnego prototypu. Ów idealny aksjologiczny wzorzec tworzony jest przez cztery podstawowe grupy wartości, do których, w rosnącym porządku ważności, należą: wartości hedonistyczne, witalne, duchowe i święte⁴⁶.

W oparciu o zaprezentowane wyżej ustalenia teoretyczne oraz przegląd wyników badań empirycznych sformułowano główny problem pracy, który przyjął postać następującego pytania badawczego: czy istnieją powiązania między strukturą wartości a wymiarami satysfakcji z małżeństwa?

W celu uzyskania odpowiedzi na powyższe pytanie badawcze przeprowadzono badania, którymi objęto ogółem 120 osób (60 mężczyzn i 60 kobiet) w wieku od 60 do 75 lat. Wszyscy badani pozostawali w związku małżeńskim. Dla uzyskania jak najbardziej reprezentatywnej grupy badawczej próby były przeprowadzone w różnych miastach Polski (między innymi w Opolu, Gliwicach, Słupsku, Ostrołęce, Lublinie). Badanie miało charakter indywidualny.

W omawianym projekcie badawczym zastosowano dwie metody psychologiczne: (1) Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa w opracowaniu J. Rostowskiego i M. Plopy (KDM-2), umożliwiający określenie globalnego poziomu satysfakcji z małżeństwa oraz poszczególnych jej aspektów: intymności, rozczarowania, samorealizacji i podobieństwa⁴⁷; (2) Skalę Wartości Schelerowskich (SWS) w opracowaniu P. Brzozowskiego, pozwalającą na oszacowanie subiektywnej ważności pięćdziesięciu wartości, tworzących dziesięć różnych grup wartości – sześć głównych: Hedonistyczne, Witalne, Estetyczne, Prawdy, Moralne, Święte; oraz cztery czynnikowe: Sprawności i Siły Fizycznej, Wytrzymałości, Świętości Świeckich oraz Świętości Religijnych⁴⁸.

3. Wyniki badań własnych

Prezentację wyników badań rozpoczęto od obliczenia średnich i odchyłeń standardowych w Kwestionariuszu Dobranego Małżeństwa (KDM-2), dzięki czemu oszacowano poziom satysfakcji ze związku. Dla całej grupy badanych ($N=120$) średnia globalnego zadowolenia małżeńskiego, mierzonego na skali pięciostopniowej, wyniosła $M=3,94$ ($SD=0,56$). Wśród badanych mężczyzn ($n=60$) średni wynik satysfakcji małżeńskiej wynosił $M=3,99$ ($SD=0,51$). Analogicznie sytuacja przedstawiała się w odniesieniu do grupy kobiet ($n=60$). Uzyskana przez nie

⁴⁵ Por. M. Plopa, *Więzi w małżeństwie...*, s. 69-70.

⁴⁶ Por. P. Brzozowski, *Skala Wartości Schelerowskich. Podręcznik*, Warszawa 1995, s. 7-9.

⁴⁷ Por. M. Plopa, *Więzi w małżeństwie...*, s. 69-70.

⁴⁸ Por. P. Brzozowski, *Skala Wartości...*, s. 14-15.

średnia satysfakcji z małżeństwa wynosiła $M=3,89$ przy odchyleniu standardowym $SD=0,60$. Bardziej szczegółowe dane zawarte zostały w Tabeli 1.

Tabela 1

Średnie i odchylenia standardowe z wyników pomiaru Satysfakcji z Małżeństwa dla całej grupy oraz grupy mężczyzn i grupy kobiet

ZMIENNE		Mężczyźni		Kobiety		Wszyscy	
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa	Intymność	3,92	0,59	3,76	0,86	3,84	0,74
	Rozczarowania	2,07	0,70	2,13	0,69	2,10	0,69
	Samorealizacja	4,10	0,61	4,06	0,56	4,08	0,58
	Podobieństwo	4,06	0,56	3,89	0,73	3,97	0,66
	Wynik ogólny	3,99	0,51	3,89	0,60	3,94	0,56

Następnie obliczono średnie i odchylenia standardowe dla wyników uzyskanych za pomocą Skali Wartości Schelerowskich (SWS). Pozwoliło to na oszacowanie systemu wartości badanych osób. Skalą oceny ważności wartości była skala stustopniowa. W odniesieniu do skal głównych najwyższy wynik – zarówno dla całej grupy ($N=120$), jak również dla grupy kobiet ($n=60$) – odnotowano w podskali wartości moralne. Uzyskane dane przedstawiają się następująco: średnia obliczona dla całej grupy badanych osób wynosiła $M=82,78$ przy odchyleniu standardowym $SD=16,03$. Z kolei w grupie kobiet średni wynik wynosił $M=84,14$ przy odchyleniu standardowym $SD=16,26$. Wśród mężczyzn dominujące okazały się wartości święte ($M=81,49$; $SD=19,71$). W odniesieniu do skal czynnikowych najwyższy średni wynik, tak na poziomie całej próby, jak również na poziomie grup wyodrębnionych ze względu na płeć, uzyskano w kategorii skupiającej świętości religijne. Efekty analiz odpowiednio dla wszystkich badanych, grupy mężczyzn i grupy kobiet, prezentują się następująco: $M=87,48$ i $SD=23,11$; $M=86,46$ i $SD=23,36$; $M=88,50$ i $SD=23,01$. Najniższe wyniki w ramach skal podstawowych, w odniesieniu do całej próby badawczej ($N=120$) oraz do grupy kobiet ($n=60$), uzyskano w podskali wartości witalne. Średnia i odchylenie standardowe wyniosły tu odpowiednio: $M=54,72$; $SD=21,08$ oraz $M=54,07$; $SD=22,04$. W grupie mężczyzn ($n=60$) najniższy wynik odnotowano w podskali Wartości Estetyczne ($M=53,43$; $SD=19,43$). Bardziej szczegółowe dane ilustruje Tabela 2.

Tabela 2

Wyniki średnich i odchyłeń standardowych w Skali Wartości Schelerowskich dla całej grupy oraz grupy mężczyzn i grupy kobiet

WARTOŚCI	Mężczyźni		Kobiety		Wszyscy	
	M	SD	M	SD	M	SD
Hedonistyczne	56,40	17,33	54,78	21,31	55,59	19,36
Prawdy	71,83	15,87	73,65	18,00	72,74	16,92
Moralne	81,42	15,83	84,14	16,26	82,78	16,03
Witalne	55,38	20,25	54,07	22,04	54,72	21,08
Estetyczne	53,43	19,43	57,23	21,03	55,33	20,25
Święte	81,49	19,71	81,91	18,48	81,70	19,02
Sprawność i Siła Fizyczna	55,86	23,04	53,14	25,27	54,50	24,11
Wytrzymałość	54,89	21,36	55,00	21,54	54,95	21,36
Świętości Świeckie	78,18	23,93	77,51	20,92	77,84	22,38
Świętości Religijne	86,46	23,36	88,50	23,01	87,48	23,11

Kluczowym zagadnieniem było ustalenie, czy istnieją powiązania między strukturą wartości a poszczególnymi wymiarami satysfakcji z małżeństwa. W tym celu zastosowano metodę korelacji – test r Pearsona. Uzyskane wyniki analiz statystycznych w odniesieniu do całej grupy badanych osób prezentuje tabela 3.

Tabela 3

Wyniki korelacji r Pearsona pomiędzy skalami Wartości Schelerowskich a wymiarami satysfakcji ze związku w zakresie Kwestionariusza Dobranego Małżeństwa dla całej grupy badanych

ZMIENNE		Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa				
		Intymność	Rozczarowanie	Samorealizacja	Podobieństwo	Wynik ogólny
Skala Wartości Schelerowskich	Hedonistyczne	-0,11	0,12	-0,15	-0,21*	-0,17*
	Prawdy	0,04	-0,14	0,03	-0,01	0,07
	Moralne	0,10	-0,27**	0,11	0,06	0,19*
	Witalne	-0,09	0,06	-0,10	-0,14	-0,11
	Estetyczne	-0,10	-0,02	-0,07	-0,14	-0,08
	Święte	0,11	-0,28**	0,21*	-0,01	0,19*
	Sprawność i Siła Fizyczna	-0,11	0,14	-0,10	-0,15*	-0,16*
	Wytrzymałość	-0,05	-0,03	-0,08	-0,09	-0,04
	Świętości Świeckie	0,11	-0,22**	0,24**	0,06	0,19*
	Świętości Religijne	0,06	-0,24**	0,08	-0,09	0,11

** $p \leq 0,01$; * $p \leq 0,05$

Analizując uzyskane rezultaty korelacji pomiędzy wymiarami systemu wartości a wymiarami satysfakcji z małżeństwa w odniesieniu do całej grupy badanych,

zauważa się, iż ujemne związki wystąpiły między wartościami hedonistycznymi oraz sprawności i siły fizycznej a podobieństwem oraz ogólną satysfakcją z małżeństwa, jak również między wartościami moralnymi, świętymi, świętości religijnych i świeckich a rozczarowaniem. Pozytywne zależności ujawniły się między wartościami świętymi i świętości świeckich a samorealizacją oraz wynikiem ogólnym zadowolenia z małżeństwa. Ponadto wartości moralne dodatkowo korelują z globalną satysfakcją z małżeństwa. Najsilniejsze związki wystąpiły między wartościami świętymi i moralnymi a rozczarowaniem. Kierunek zależności miał charakter ujemny.

W dalszej kolejności przeprowadzono analizy korelacyjne oddzielnie w grupie mężczyzn i w grupie kobiet w celu oszacowania związków pomiędzy strukturalnymi elementami systemu wartości a satysfakcją z małżeństwa w grupach wyodrębnionych ze względu na płeć. Wyniki analiz przedstawiają Tabela 4 i Tabela 5. Warto tu zauważyć, że w zależnościach między hierarchią wartości a zadowoleniem ze związku małżeńskiego wyraźne tendencje, w stosunku do wszystkich badanych, ujawniają się wśród mężczyzn. W obrębie tej grupy najsilniejsze dodatnie korelacje wystąpiły między wartościami świętymi i świętości świeckich a intymnością, samorealizacją oraz ogólnym wskaźnikiem satysfakcji małżeńskiej. Z kolei najsilniejsze ujemne związki odnotowano między wartościami świętymi, świętości świętych i świeckich, a także wartościami moralnymi a rozczarowaniem. W grupie kobiet natomiast nie stwierdzono żadnych istotnych statystycznie współzależności oprócz ujemnego związku między wartościami hedonistycznymi a podobieństwem.

Tabela 4

Wyniki korelacji r Pearsona pomiędzy skalami Wartości Schelerowskich a wymiarami satysfakcji ze związku w zakresie Kwestionariusza Dobranego Małżeństwa dla grupy badanych mężczyzn

ZMIENNE		Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa				
		Intymność	Rozczarowanie	Samorealizacja	Podobieństwo	Wynik ogólny
Skala Wartości Schelerowskich	Hedonistyczne	-0,11	0,14	-0,20	-0,21	-0,20
	Prawdy	0,06	-0,10	-0,05	0,02	0,05
	Moralne	0,24*	-0,38**	0,06	0,15	0,29*
	Witalne	0,00	0,08	-0,14	-0,06	-0,09
	Estetyczne	-0,08	-0,01	-0,16	-0,10	-0,08
	Święte	0,28*	-0,50**	0,29*	-0,05	0,36**
	Sprawność i Siła Fizyczna	-0,06	0,21	-0,19	-0,14	-0,19
	Wytrzymałość	0,06	-0,07	-0,05	0,04	0,05
	Świętości Świeckie	0,26*	-0,34**	0,34**	0,06	0,33**
	Świętości Religijne	0,20	-0,54**	0,08	-0,20	0,26*

** $p \leq 0,01$; * $p \leq 0,05$

Tabela 5

Wyniki korelacji r Pearsona pomiędzy skalami Wartości Schelerowskich a wymiarami satysfakcji ze związku w zakresie Kwestionariusza Dobranego Małżeństwa dla grupy badanych kobiet

ZMIENNE		Kwestionariusz Dobranego Małżeństwa				
		Intymność	Rozczarowanie	Samorealizacja	Podobieństwo	Wynik ogólny
Skala Wartości Schelerowskich	Hedonistyczne	-0,12	0,11	-0,11	-0,22*	-0,16
	Prawdy	0,04	-0,18	0,11	-0,03	0,09
	Moralne	0,03	-0,18	0,16	0,04	0,12
	Witalne	-0,15	0,05	-0,06	-0,20	-0,14
	Estetyczne	-0,09	-0,03	0,02	-0,15	-0,06
	Święte	-0,01	-0,03	0,11	0,04	0,04
	Sprawność i Siła Fizyczna	-0,16	0,08	-0,02	-0,18	-0,14
	Wytrzymałość	-0,13	0,00	-0,10	-0,20	-0,12
	Świętości Świeckie	-0,00	-0,09	0,10	0,06	0,07
	Świętości Religijne	-0,03	0,06	0,09	0,00	-0,01

* $p \leq 0,05$

Następnym etapem analiz statystycznych było poszukiwanie uwarunkowań wymiarów satysfakcji z małżeństwa (zmienna zależna) w ramach struktury wartości (zmienna niezależna). W tym celu przeprowadzono analizę regresji wielokrotnej dla wyników w Kwestionariuszu Dobranego Małżeństwa względem wartości podstawowych w Skali Wartości Schelerowskich. Analiz dokonano w odniesieniu do całej grupy badanych osób. Szczegółowe dane prezentuje Tabela 6.

Dwie zmienne: wartości hedonistyczne oraz wartości moralne wyjaśniają w sumie 11% zmienności w zakresie ogólnej satysfakcji z małżeństwa. Rozpatrując uzyskane wyniki, można stwierdzić, że zadowolenie ze związku małżeńskiego jest tym silniejsze, im wyższy poziom wartości moralnych oraz im niższy poziom wartości hedonistycznych.

W przypadku rozczarowania z małżeństwa jedna zmienna, a mianowicie wartości święte, wyjaśnia 7% wariacji. Nie występują tutaj zmienne wartości hedonistycznych i moralnych, które wchodziły w skład poprzedniego równania, odnoszącego się do globalnej satysfakcji ze związku. Inny jest także (w odniesieniu do wartości moralnych) kierunek zależności: rozczarowanie z małżeństwa jest tym większe im niższy jest poziom wartości świętych.

Efekty uzyskane za pomocą krokowej regresji wielokrotnej dla samorealizacji pokazały, że najsilniej z tym wymiarem satysfakcji małżeńskiej związane są wartości święte. Wyjaśniają one jednak tylko 4% zmienności wyników. Oznacza to, że z wyższym poziomem satysfakcji małżeńskiej, wynikającym ze świadomości realizacji siebie w związku, wiąże się wyższy poziom wartości świętych.

Dla wymiaru podobieństwa zespół dwóch zmiennych, to jest wartości hedonistyczne i moralne, wyjaśnia 8% zmienności. Uwzględniając kierunek uzyskanych zależności, należy przyjąć, że osoby będą tym bardziej usatysfakcjonowane zgodnym realizowaniem celów małżeńskich i rodzinnych, im niższy będzie poziom ich wartości hedonistycznych oraz im wyższy poziom wartości moralnych.

Tabela 6

Krokowa regresja wielokrotna wyników Kwestionariusza Dobranego Małżeństwa względem wyników wartości podstawowych w Skali Wartości Schelerowskich.

ZMIENNE	β	t	p
Satysfakcja z małżeństwa: $R = 0,33; R^2 = 0,11; F(2, 117) = 7,32; p < 0,01$			
Hedonistyczne	-0,31	-3,19	0,002
Moralne	0,32	3,27	0,001
Rozczarowanie: $R = 0,28; R^2 = 0,07; F(1, 118) = 9,65; p < 0,002$			
Święte	-0,28	-3,11	0,002
Samorealizacja: $R = 0,21; R^2 = 0,04; F(1, 118) = 5,25; p < 0,024$			
Święte	0,21	2,29	0,024
Podobieństwo: $R = 0,28; R^2 = 0,08; F(2, 117) = 4,84; p < 0,01$			
Hedonistyczne	-0,29	-3,00	0,003
Moralne	0,20	2,04	0,044

W kolejnym etapie analiz statystycznych postanowiono zbadać uwarunkowania poszczególnych wymiarów satysfakcji z małżeństwa w ramach wartości czynnikowych. W tym celu posłużono się krokową regresją wielokrotną dla wyników w Kwestionariuszu Dobranego Małżeństwa względem wartości czynnikowych w Skali Wartości Schelerowskich. Uzyskane rezultaty przedstawia Tabela 7.

Tabela 7

Krokowa regresja wielokrotna wyników Kwestionariusza Dobranego Małżeństwa względem wyników wartości czynnikowych w Skali Wartości Schelerowskich.

ZMIENNE	β	t	p
Satysfakcja z małżeństwa: $R = 0,28; R^2 = 0,07; F(2, 117) = 5,15; p < 0,007$			
Świętości świeckie	0,25	2,69	0,008
Sprawność i siła fizyczna	-0,22	-2,35	0,02
Rozczarowanie: $R = 0,24; R^2 = 0,05; F(1, 118) = 7,35; p < 0,008$			
Świętości religijne	-0,24	-2,71	0,008
Samorealizacja: $R = 0,24; R^2 = 0,05; F(1, 118) = 6,96; p < 0,009$			
Świętości świeckie	0,24	2,64	0,009

Zrealizowane analizy statystyczne wskazały na wartości święte świeckie oraz wartości sprawności i siły fizycznej jako mające istotny wpływ na globalną satysfakcję z małżeństwa. Wartości te wyjaśniają 7% zmienności wyników. Biorąc pod uwagę znak równania, można uznać, iż ogólne zadowolenie z małżeństwa będzie tym większe, im wyższy będzie poziom wartości świętych świeckich oraz im niższy poziom wartości sprawności i siły fizycznej. W przypadku rozczarowania małżeństwem jedna zmienna – świętości religijne – wyjaśnia 5% wariacji. Uwzględniając znak równania, można stwierdzić, że mniejszemu poczuciu porażki życiowej wynikającej z faktu zawarcia małżeństwa towarzyszy wysoki poziom wartości świętych religijnych. Dla wymiaru satysfakcji z małżeństwa związanego z samorealizacją zmienna świętości świeckie wyjaśnia, podobnie jak wyżej, 5% zmienności. Kierunek równania wskazuje, że wysokiemu poczuciu zadowolenia z urzeczywistniania własnych zadań życiowych i ambicji sprzyja wysoki poziom świętości świeckich.

4. Dyskusja wyników i wnioski końcowe

Celem niniejszej pracy było zbadanie powiązań zachodzących między systemem wartości a satysfakcją z małżeństwa u osób w okresie późnej dorosłości. Uzyskane rezultaty analiz statystycznych w odniesieniu do całej próby badawczej dowodzą istnienia wzajemnych współzależności między hierarchią wartości a zadowoleniem z małżeństwa – tak na poziomie globalnym, jak również w poszczególnych jego wymiarach. Pozytywne związki ujawniły się w przypadku ogólnego poczucia satysfakcji z małżeństwa oraz wartości: moralnych, świętych i świętości świeckich, a także jednego z wymiarów satysfakcji małżeńskiej – samorealizacji i takich kategorii wartości, jak wartości święte oraz wartości święte świeckie. Ujemne korelacje natomiast odnotowano pomiędzy całościową oceną satysfakcji z małżeństwa a wartościami: hedonistycznymi oraz sprawności i siły fizycznej, jak również między rozczarowaniem a wartościami: świętymi, moralnymi, świętości religijnych i świętości świeckich oraz między podobieństwem a takimi grupami wartości, jak: wartości hedonistyczne i wartości sprawności i siły fizycznej.

Dokonując interpretacji otrzymanych wyników badań, należy stwierdzić, że w okresie późnej dorosłości wyższemu globalnemu poczuciu zadowolenia z małżeństwa towarzyszy wyższy poziom wartości moralnych, świętych – zwłaszcza świętości świeckich, a także niższe natężenie wartości hedonistycznych oraz sprawności i siły fizycznej. Ponadto małżonkowie czują się tym mniej rozczarowani faktem zawarcia i trwania w związku małżeńskim, im większą rolę w ich życiu odgrywają wartości święte (świętości świeckie, świętości religijne) oraz moralne. Dodatkowo warto podkreślić, że wysokie poczucie satysfakcji z małżeństwa, której źródłem jest możliwość realizacji siebie w relacji ze współmałżonkiem, współwystępuje z wysokim poziomem wartości świętych, a w ich obrębie szczególnie świętości świeckich. Z kolei podobieństwo w zakresie realizacji wspólnych małżeńskich i rodzinnych celów staje się w tym większym stopniu podstawą

szczęśliwego życia we dwoje, im mniejsze znaczenie dla małżonków posiadają wartości hedonistyczne oraz sprawności i siły fizycznej.

Wyniki zrealizowanych badań odnajdują potwierdzenie w literaturze przedmiotu. Wartościowym poznawczo kontekstem teoretycznym, umożliwiającym pełniejsze ich zrozumienie oraz trafną aplikację w obszarze oddziaływań psychologicznych adresowanych do małżonków w podeszłym wieku, jest teoria gerotranscendencji Larsa Tornstama⁴⁹. Gerotranscendencja to naturalny, wolny od uwarunkowań kulturowych, proces rozwojowy, który wyraźnie uaktywnia się w okresie średniej dorosłości i w normalnym przebiegu prowadzi do wzrostu dojrzałości oraz osiągnięcia mądrości. W ramach tego procesu osoba starsza doświadcza szeregu zmian w obszarze psychospołecznego funkcjonowania, czego przejawem jest redefinicja własnego Ja, posiadanych relacji z innymi oraz podstawowych egzystencjalnych problemów⁵⁰. W efekcie tego procesu osoba staje się bardziej skłonna do przyjmowania duchowej perspektywy w oglądzie i ocenie rzeczywistości⁵¹. Na poziomie systemu wartości transformacje duchowe dokonujące się w ramach gerotranscendencji implikują szereg przeobrażeń, czego efektem jest, między innymi, usytuowanie u szczytu hierarchii wartości takich kategorii aksjologicznych, które we wcześniejszych fazach życia nie odgrywały tak doniosłej roli⁵². W literaturze psychologicznej podkreśla się, że dla osób w podeszłym wieku jedną z ważnych wartości centralnych jest religia czy konkretniej – wiara w Boga⁵³. Dojrzała religijność, przejawiająca się pełną zaangażowania troską o pogłębianie relacji z Bogiem, może stanowić cenną pomoc także w budowaniu małżeńskiego szczęścia. Wynika to z faktu, iż osoby o dojrzałej religijności cechują się wysokim poziomem integracji osobowości, co wyraża się, między innymi, w akceptacji samego siebie, pewności siebie, zrównoważeniu emocjonalnym, gotowości do poświęceń oraz w pozytywnym nastawieniu do życia⁵⁴. Badania prowadzone w tym obszarze potwierdzają, iż religijność seniorów pozostaje w istotnym związku z ich zadowoleniem z małżeństwa⁵⁵.

Zmiany dokonujące się w procesie gerotranscendencji dotyczą także koncepcji siebie (*self*) i ukierunkowane są na akceptację zarówno pozytywnych, jak i negatywnych aspektów własnej osobowości, zdystansowanie się wobec swojej

⁴⁹ Por. L. Tornstam, *Gerotranscendence. A Developmental Theory of Positive Aging*, New York 2005; E. Sherman, *Contemplative Aging: A Way of Being in Later Life*, New York 2012.

⁵⁰ Por. L. Tornstam, *Maturing into Gerotranscendence*, „The Journal of Transpersonal Psychology” 2011, s. 166-180.

⁵¹ Por. A.W. Braam, I. Bramsen, T.G. Tilburg, H.M. Ploeg, D.J.H. Deeg, *Cosmic Transcendence and Framework of Meaning in Life: Patterns Among Older Adults in The Netherlands*, „The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences” 61,3 (2006), s. 121-128.

⁵² Por. K. Gajewska, *Hierarchia wartości...*, s. 128-129.

⁵³ Por. S. Steuden, *Psychologia starzenia...*, s. 209-212.

⁵⁴ Por. R. Jaworski, *Sposoby radzenia sobie z trudnościami u osób o różnym typie religijności*, *Studia Płockie* 32 (2004), s. 139-154.

⁵⁵ Por. P. Brudek, *Religijne korelaty zadowolenia z małżeństwa w okresie późnej dorosłości*, w: *Jakość życia w okresie średniej i późnej dorosłości. Wybrane zagadnienia*, red. S. Steuden, A. Gamrowska, P. Brudek [w druku].

cielesności oraz rezygnację z egocentryzmu na rzecz postaw altruistycznych⁵⁶. W odniesieniu do preferencji aksjologicznych wspomniane przeobrażenia mogą przejawiać się mniejszym skoncentrowaniem na wartościach hedonistycznych (dostatnie życie, miłość erotyczna, posiadanie, przyjemność, radość życia, wygoda, wypoczęcie, życie pełne wrażeń) czy witalnych – związanych z cielesnością (siła fizyczna, sprawność, sprężystość ciała) oraz większym natężeniem wartości moralnych (dobroć, honor, miłość bliźniego, pokój, pomaganie innym, prawdomówność, rzetelność, szczerłość, uczciwość, uprzejmość, życzliwość), które pomagają, między innymi, w budowaniu i podtrzymywaniu pozytywnych relacji międzyludzkich. Na płaszczyźnie życia małżeńskiego przyjmowanie altruistycznej postawy wobec partnera stanowi warunek autentycznej małżeńskiej miłości, która jest bezinteresowna, realizuje się w dawaniu, dąży przede wszystkim do szczęścia współmałżonka, a tym samym całkowicie przeciwstawia się egoizmowi⁵⁷. Zachowania altruistyczne w związku małżeńskim, będące konsekwencją przyjęcia określonego systemu wartości, są więc istotnym elementem dojrzałej miłości partnerów, która wyraża się we wzajemnej życzliwości, wrażliwości na potrzeby współmałżonka oraz w jego pełnej akceptacji i zrozumieniu⁵⁸.

Zrealizowany projekt badawczy może mieć bardzo praktyczny wymiar zwłaszcza dla osób pracujących z małżonkami czy przygotowującymi się do małżeństwa, ale nie wyczerpuje złożonej problematyki wartości i satysfakcji z małżeństwa. Stanowi on raczej inspirację do podjęcia dalszych poszukiwań w tej dziedzinie. Bazując na uzyskanych wynikach badań, ukazujących istnienie wzajemnych zależności między strukturą wartości a zadowoleniem ze związku małżeńskiego, można w przyszłości podjąć próbę ustalenia wpływu systemu wartości na postawy i zachowania małżonków w odniesieniu do różnych aspektów życia małżeńskiego osób w podeszłym wieku. Interesującym poznałoby problemem badawczym byłoby również zbadanie oddziaływania systemu wartości na procesy poznawcze (pamięć, myślenie, podejmowanie decyzji), które w znacznej mierze decydują o charakterze i przebiegu ewaluacji (bilansu) małżeńskiego życia.

Słowa kluczowe: hierarchia wartości, satysfakcja z małżeństwa, późna dorosłość
Keywords: value hierarchy, marital satisfaction, late adulthood

⁵⁶ Por. B. Wadensten, *Introducing older people to the theory of gerotranscendence*, Journal of Advanced Nursing 52,4 (2005), s. 381-388; L. Tornstam, *Gerotranscendence – a theory about maturing into old age*, Journal of Aging and Identity 1 (1996), s. 37-50; tenże, *Gerotranscendence – A Theoretical and Empirical Exploration*, w: *Aging and the Religious Dimension*, red. L.E. Thomas, S.A. Eisenhandler, New York 1994, s. 210-211.

⁵⁷ Por. W. Póltawska, *Miłość małżeńska jako zadanie całego życia. W świetle doświadczeń poradni małżeńskiej*, Fides et Ratio. Kwartalnik Naukowy 4,4 (2010), s. 14-21; też, *Przygotowanie do małżeństwa*, w: *Miłość – Małżeństwo – Rodzina*, red. F. Adamski, Kraków 2009, s. 19-71.

⁵⁸ M. Ryś, *Miłość jako psychologiczna podstawa wspólnoty małżeńskiej*, Fides et Ratio. Kwartalnik Naukowy 4,4 (2010), s. 22-30.